
УДК 342.9

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.11>

orcid. org / 0000-0001-5259-4590

© Задихайло О.А., 2024

О.А. Задихайло

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО
АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

O. Zadykhailo

**THE PRACTICE OF THE EUROPEAN
COURT OF HUMAN RIGHTS AS A
SOURCE OF ADMINISTRATIVE
PROCEDURAL LAW IN UKRAINE**

Анотація. У статті досліджено проблематику правової природи рішень Європейського Суду з прав людини як джерела адміністративного процесуального права України та процедури їх застосування в адміністративному судочинстві.

Проаналізовано зміст основних положень Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколів до неї, які є частиною національного законодавства України. Встановлено, що адміністративні суди й суди, які розглядають справи про адміністративні правопорушення мають застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Визначено, що для належної реалізації Україною взятих на себе зобов'язань в межах, визначених положеннями Європейської Конвенції потрібне узагальнення судової практики щодо використання рішень ЄСПЛ на рівні Верховного Суду України.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, адміністративне процесуальне право, джерело права, права людини.

Annotation. The article is devoted to the issues of the legal nature of the decisions of the European Court of Human Rights as a source of administrative procedural law of Ukraine and the procedures for their application in administrative proceedings.

In the conditions of the European integration of Ukraine, the issue of applying the practice of the ECHR as a source of administrative procedural law is becoming particularly relevant and requires thorough scientific research.

It is emphasized that the question of the legal nature of the decisions of the ECHR as sources of law is the subject of a long discussion among domestic scientists of various branches of law, including administrative law and process. This is primarily due to the fact that the national

legal system is an integral part of the Romano-Germanic legal family, for which judicial precedent is not the main source of law, unlike a normative legal act.

It is determined that the ECHR is considered as a body that interprets the provisions of the Convention and creates the practice of their application. It does not establish rights that would not be guaranteed by the Convention, in other words, the practice of the Court cannot be considered a source of law in relation to the Convention. Therefore, the judgments of the ECHR are acts of interpretation of the Convention, which, in turn, is the source of the legal system and legislation of Ukraine.

It is established that administrative courts and courts that consider cases of administrative offenses have a statement on the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the ECHR as a source of law.

It was determined that for the effective fulfillment of Ukraine's obligations under the provisions of the European Convention, a generalization of judicial practice regarding the use of decisions of ECHR at the levels of the Supreme Court of Ukraine is required.

Keywords: European Court of Human Rights, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, administrative procedural law, source of law, human rights.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

В умовах європейської інтеграції України, питання застосування практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), як джерела адміністративного процесуального права, набувають особливої актуальності та потребують ґрунтовного наукового дослідження.

Після того, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р (далі – Конвенція), була ратифікована Верховною Радою України, вона стала частиною національного законодавства, а її імплементація у вітчизняний правовий простір постала як нагальна необхідність. І першим кроком на цьому шляху стало прийняття у 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У статті 17 зазначеного Закону було встановлено, що не тільки сама Конвенція, але й, власне, практика Суду застосовуються судами України як джерело права [1].

Питання правової природи рішень ЄСПЛ як джерел права є предметом тривалої дискусії серед вітчизняних науковців різних галузей права, включаючи адміністративне право та процес. Це обумовлюється в першу чергу фактом належності України до романо-германської правової сім'ї, що впливає на сприйняття рішень ЄСПЛ як джерел права.

Адже у цій правовій традиції основним джерелом права вважаються нормативно-правові акти, а не судовий прецедент, що створює певні виклики для інтерпретації та застосування рішень ЄСПЛ у національній правозастосовній практиці. Таким чином, належність України до романо-германської правової сім'ї створює як перешкоди, так і можливості для інтеграції рішень ЄСПЛ у національну правову систему, формуючи активні дискусії щодо статусу цих рішень як джерел права.

Аналіз останніх досліджень. Деякі аспекти впливу практики ЄСПЛ на окремі галузі системи національного права були розглянуті у наукових публікаціях таких вчених як М. В. Бігдан, І. О. Таран, Т. М. Слободяник [2], Т. Стоянова [3], В. Д. Юрчишин, В. В. Король [4], М. Шимків [5], В. Г. Уваров [6], С. В. Васильєв [7], К. Б. Дрогозюк [8]. Однак основна увага у зазначених вище наукових працях приділялась можливостям застосування рішень ЄСПЛ в цивільному праві й процесі та кримінальному праві й процесі.

Одним з небагатьох комплексних досліджень, пов'язаних з практикою ЄСПЛ є монографічне дослідження В. А. Завгороднього «Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти», у якому автор приділяє особливу увагу з'ясуванню юридичної природи рішень Суду Ради Європи, багатоманітності їх прояву в правовій реальності, визначенню функції постанов цієї міжнародної правозахисної інституції, а також значенню окремої думки судді Європейського суду з прав людини для правової доктрини й юридичної практики [9].

Водночас слід зауважити, що найменш дослідженим залишається саме адміністративно-правовий аспект використання рішень ЄСПЛ в якості джерел вітчизняного права. Це пояснюється насамперед тим, що текст Конвенції не містить прямої вказівки на адміністративно-правовий характер її норм. Наприклад, у ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд» згадуються лише кримінально-правовий та цивільно-правовий аспекти. Так, відповідно до ч.1 зазначеної статті «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [10].

З цього приводу деякі вчені-адміністративісти слушно вважають, що положення Конвенції та практику ЄСПЛ можна вважати важливим джерелом і адміністративного права [11]. Адже адміністративне право і процес тісно пов'язані з реалізацією прав та свобод громадян, зокрема через взаємодію громадян з органами публічної адміністрації. Тому положення Європейської конвенції, що містять загальні принципи правосуддя, справедливого судочинства, доступу до правосуддя, та захисту прав людини, мають безпосередній вплив і на ті правила й процедури, що використовуються в адміністративних справах.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження правової природи рішень ЄСПЛ у контексті їхньої ролі як джерела адміністративного процесуального права України та удосконалення процедури їх застосування в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Для вирішення питання кваліфікації практики ЄСПЛ як джерела адміністративного процесуального права необхідно, перш за все, визначити сутність категорії «джерело права».

В теорії права під джерелом права зазвичай розуміють зовнішню форму вираження та закріплення норм права.

З цього приводу слід зауважити, що для того, щоб джерело права стало обов'язковим, необхідно, щоб воно було офіційно визнано державою.

Європейська Конвенція 1950 р. була ратифікована Законом України від 17 серпня 1997 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», відповідно до п. 1 якого «Україна повністю визнає на своїй території дію ... статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [12]. Таким чином ЄСПЛ розглядається як орган, що тлумачить положення Конвенції і створює практику їх застосування. Він не створює нових прав, що не були б передбачені Конвенцією, іншими словами, практика Суду не може розглядатися як джерело права щодо самої Конвенції. Отже судові рішення ЄСПЛ є актами тлумачення Конвенції, яка, в свою чергу, є джерелом системи права та законодавства України.

Таким чином, Конвенція, а також Протоколи до неї відповідно до ст. 9 [13] Конституції України є частиною національного законодавства України. Її ратифікація відбулася на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р., а набуття чинності – 11.09.1997 р.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», під час розгляду справ українські суди повинні використовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Таким чином, як адміністративні суди, так і суди, що розглядають справи про адміністративні правопорушення, мають застосовувати Конвенцію, а також практику Суду як джерело права.

Досліджуючи місце та значення практики ЄСПЛ у сфері національного адміністративно-процесуального законодавства слід зазначити, що на законодавчому рівні частиною другою статті 6 КАС України передбачено, що «суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини» [14].

У той же час впровадження європейських норм у вітчизняне законодавство потребує формування єдиного підходу щодо застосування того чи іншого рішення ЄСПЛ. На сьогодні існують дві протилежні позиції щодо того, які саме рішення ЄСПЛ слід розглядати у якості джерел права. Перша правова позиція ґрунтується на положенні ч.1 ст. 46 Конвенції, згідно якої «Високі Договірні Сторони

зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [10]. Це передбачає, зокрема, що зобов'язання України перед ЄСПЛ стосуються виключно тих випадків, де країна безпосередньо була залучена до судового процесу. Рішення щодо інших держав-учасниць не можуть бути автоматично прийняті як обов'язкові для застосування в Україні.

Така позиція ґрунтується на принципі міжнародного права, згідно з яким кожна держава зобов'язана виконувати міжнародні рішення лише у межах своєї юрисдикції, тобто у випадках, коли вона є стороною процесу. Крім того, з юридичної точки зору лише ті рішення, які безпосередньо стосуються прав та обов'язків України, можуть бути враховані в процесі правового регулювання на національному рівні. У цьому випадку Європейський суд створює прецедент виключно в контексті конкретної справи, що робить його обов'язковим лише для сторін цього процесу. Таким чином прецедентний характер мають виключно рішення, в яких Україна була стороною процесу.

З іншого боку, існує правова позиція, щодо визнання всіх рішень ЄСПЛ джерелом права, незалежно від того, чи була Україна у цих справах стороною. Прихильники зазначеної концепції стверджують, що практика ЄСПЛ є елементом правової системи Ради Європи, і рішення Суду впливає на тлумачення та розвиток загальних стандартів прав людини. Такий підхід акцентує увагу на універсальній природі прав людини і на тому, що всі рішення Суду спрямовані на підтримання єдиних стандартів захисту прав і свобод. У такому контексті рішення ЄСПЛ стають важливим джерелом для формування правової практики а, отже, мають враховуватись усіма державами, які ратифікували Конвенцію, включаючи Україну. Вони допомагають виробити правову інтерпретацію стандартів захисту прав людини, які можна використовувати для вдосконалення адміністративного судочинства в Україні. Застосування рішень Суду в інших справах, де Україна не була стороною, може стати важливим орієнтиром для судової практики, особливо у випадках, коли рішення має загальне значення для захисту прав людини в Україні. Таким чином, хоча рішення ЄСПЛ у справах, де Україна не є стороною і не мають обов'язкового характеру, але вони можуть бути використані як керівництво для вдосконалення правозастосовної практики, особливо в галузі адміністративного судочинства.

Це дозволить Україні більш ефективно впроваджувати міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини та покращувати національну правову систему, що є важливим фактором інтеграції України до європейської правової спільноти. Враховуючи вищевикладене, на наш погляд найбільш збалансованим та обґрунтованим є поєднання елементів обох позицій, однак з акцентом на обов'язковості виконання рішень у справах, у яких Україна є безпосередньо стороною. Це узгоджується з принципом міжнародного права щодо виконання державами рішень міжнародних судів, що стосуються саме тих справ, де їх безпосередньо залучено.

В контексті інтеграції рішень ЄСПЛ у правову систему України важливого значення набуває проблема забезпечення суддів якісними офіційними перекладами повних текстів рішень Суду. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди мають використовувати офіційний переклад рішення ЄСПЛ, що надрукований у офіційному виданні, або, за відсутності перекладу, користуватися оригінальним текстом [15].

Зауважимо, що фактично офіційний переклад рішень ЄСПЛ здійснюється тільки для рішень у справах проти України, хоча в чинному законодавстві відсутнє положення про те, що вітчизняні суди повинні застосовувати рішення ЄСПЛ лише у справах проти України. У зв'язку з цим судді змушені звертатися до оригінальних текстів рішень ЄСПЛ, що передбачає володіння професійною юридичною англійською лексикою на належному рівні, або користуватися послугами перекладачів, не маючи змоги перевірити відповідність перекладу оригінальному тексту рішення, що певною мірою звужує можливості адміністративних судів по застосуванню рішень ЄСПЛ в своїй практичній діяльності. Неточний переклад тексту може призвести до неправильної юридичної інтерпретації стандартів, закріплених у рішенні Суду, і, як наслідок, до помилкового застосування правових норм. Крім того, якщо судді не можуть повністю зрозуміти чи правильно інтерпретувати рішення через мовний бар'єр чи неофіційний переклад, це може призвести до правової невизначеності та відсутності єдиної правозастосовної практики, що, в свою чергу, підриває авторитет рішень ЄСПЛ як джерел права у національній судовій системі, а також створює ризики для належного захисту прав громадян.

Тому для ефективного застосування практики ЄСПЛ як джерела права, у тому числі в адміністративному судочинстві, необхідно забезпечити суддів необхідними ресурсами, включаючи точні та повні офіційні переклади всіх рішень Суду, а не тільки тих, що стосуються України, організувати додаткове навчання суддів у сфері професійної юридичної англійської мови та міжнародних правових стандартів.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що Європейська Конвенція, а також Протоколи до неї є частиною національного законодавства України. Адміністративні суди й суди, які розглядають справи про адміністративні правопорушення мають застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. При цьому для ефективного виконання взятих на себе Україною зобов'язань в рамках положень Конвенції потрібне узагальнення судової практики щодо використання рішень ЄСПЛ на рівні Верховного Суду України та забезпечення суддів якісними офіційними перекладами текстів вказаних рішень. Це допоможе покращити правозастосовну практику, підвищити

захист прав людини та зміцнити довіру до української судової системи у контексті європейської інтеграції.

Проведений аналіз судової практики адміністративних судів показав, що на теперішній час потребує вирішення низка проблемних питань, пов'язаних із практичними аспектами впровадження рішень ЄСПЛ під час здійснення адміністративного судочинства. У зв'язку з чим виникає необхідність проведення подальших наукових досліджень із цієї проблематики.

Література

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477- IV *Відомості Верховної Ради України*. 2006, № 30, Ст. 260. 2. Слободяник Т.М, Бігдан М.В., Таран І.О. Застосування практики Європейського суду з прав людини в цивільному процесі *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023 том 1 № 77, С. 159-163 3. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 55–58. 4. Юрчишин В.Д., Король В.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 73–78. 5. Шимків М. Судова практика Європейського суду з прав людини як джерело українського права. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*. 2017. URL: <https://naub.oa.edu.ua>. 6. Уваров В.Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України : монографія / за заг. ред. В.М. Тертишника. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 268 с. 7. Васильєв С. В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 70–82. 8. Дрогозюк К. Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з прав людини в доказуванні в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 58–63. 9. Завгородній В.А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти: монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 536 с. 10. Конвенція про захист прав основоположних свобод людини 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text 11. Корнієнко М.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права (на прикладі рішення суду). *Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу* (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 24–26. 12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 серпня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263. 13. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к-96/вр](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к-96/вр). 14. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top>. 15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006., № 30, Ст. 260.